

Польовик Ольга Віталіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи

ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Хмельницький інститут соціальних технологій, Хмельницький, Україна

E-mail: polyovik21@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4709-8282>**Соціальний супровід прийомних сімей як напрям діяльності центрів соціальних служб:
від теорії до реалій**

У статті представлено результати дослідження сучасних підходів до соціального супроводу прийомних сімей як ключового напрямку діяльності центрів соціальних служб (ЦСС). Обґрунтовано актуальність проблеми в контексті зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, що посилюється в умовах повномасштабної війни. Станом на 2024 рік в Україні близько 62 тис. дітей потребують сімейного виховання, водночас функціонують лише близько 2 789 прийомних сімей, в яких виховуються 5 294 дитини, що відображає критичний дефіцит сімейних форм опіки та вимагає удосконалення системи соціальної підтримки. Метою статті є визначення змісту, принципів та ефективних моделей соціального супроводу прийомних сімей, аналіз діяльності ЦСС та перспектив їхнього розвитку. Методологічну основу дослідження становлять аналіз законодавчої бази України, систематизація наукових джерел, контент-аналіз практик ЦСС, порівняльний аналіз моделей соціального супроводу та інтеграція сучасних міжнародних підходів, зокрема кейс-менеджменту, Trauma-Informed Care (TIC), resilience-oriented практик.

У статті розкрито особливості організації соціального супроводу прийомних сімей в Україні, наведено класифікацію основних моделей, визначено їхні сильні та слабкі сторони. Показано роль центрів соціальних служб у забезпеченні доступу до комплексної підтримки, координації міжвідомчої взаємодії та впровадженні інноваційних підходів. Обґрунтовано, що ефективний супровід потребує ресурсно-орієнтованого, мультидисциплінарного та персоналізованого підходу, заснованого на партнерстві між фахівцями та сім'ями.

Зроблено висновок, що розвиток системи соціального супроводу в Україні потребує масштабування інноваційних моделей на національному рівні, створення єдиної електронної платформи моніторингу прийомних сімей, підвищення кваліфікації фахівців і посилення міжвідомчої співпраці.

Ключові слова: соціальний супровід, прийомна сім'я, центри соціальних служб, кейс-менеджмент, Trauma-Informed Care, resilience-oriented практики.

Вступ. У сучасних умовах, зумовлених повномасштабною війною, Україна стикається з одним з найгостріших соціальних викликів – різким збільшенням кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За даними Національної соціальної сервісної служби, станом на 2024 рік понад 11,7 тис. дітей втратили батьків унаслідок бойових дій, а загалом понад 66 тис. дітей перебувають під опікою держави (НСССУ, 2024). В умовах гуманітарної кризи особливого значення набуває розвиток альтернативних сімейних форм виховання, серед яких ключову роль відіграють прийомні сім'ї (ПС).

Прийомна сім'я дає змогу створити стабільне середовище, яке забезпечує дитині не лише фізичну безпеку, але й психологічну підтримку, соціальну інтеграцію та умови для розвитку. Водночас масштабні соціально-економічні зміни, правові обмеження та міграційні процеси ускладнюють функціонування інституту прийомних сімей. Виникає потреба впровадження сучасних підходів до соціального супроводу, які забезпечують комплексну підтримку прийомних батьків і дітей.

Проблема соціального супроводу прийомних сімей та організації сімейних форм виховання активно досліджувалася в українській науковій думці. Соціальні аспекти сирітства та інституційної опіки вивчали О. Балакірева, Л. Волинець, О. Коваленко, Б. Кобзарь, І. Пеша, О. Яременко, які наголошують на необхідності розвитку альтернативних форм сімейного виховання та партнерської взаємодії між державою й громадським сектором. Правові основи забезпечення прав дітей-сиріт розкрито у працях О. Губанової, Л. Зілковської, Л. Кальченко, І. Ковальчук, де проаналізовано законодавчі та нормативно-

правові механізми підтримки прийомних сімей. Педагогічні й психологічні аспекти виховання дітей у прийомних сім'ях вивчали Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, І. Ченбай, наукові розвідки яких спрямовані на формування адаптаційних стратегій і створення сприятливого мікросоціального сімейного середовища. Соціально-методичні основи супроводу сімей розробляли К. Ігнатенко, Н. Комарова, С. Миколук, Т. Калиняк, А. Стюпкіна, І. Трубник, які пропонують інтегровані моделі супроводу, орієнтовані на партнерство, ресурсний підхід та забезпечення найкращих інтересів дитини.

Аналіз наукових підходів демонструє, що, попри наявність значної теоретичної бази, актуальною залишається потреба узгодження нормативно-правових, методологічних і практичних рішень щодо соціального супроводу прийомних сімей. Сучасні виклики, зумовлені війною та зростанням соціальних ризиків, вимагають розширення можливостей центрів соціальних служб (ЦСС), впровадження інноваційних моделей роботи (кейс-менеджмент, trauma-informed care, resilience-oriented практики) та підготовки фахівців для ефективного реагування на складні потреби сімей.

Мета та завдання дослідження: визначити та обґрунтувати зміст, принципи, моделі та ефективні підходи до соціального супроводу прийомних сімей як напряму діяльності центрів соціальних служб, дослідити сучасний стан реалізації послуги соціального супроводу в Україні та окреслити перспективи її вдосконалення відповідно до актуальних соціальних викликів.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження ґрунтується на аналізі нормативно-правових актів України, які регулюють організацію сімейних форм виховання та соціального супроводу прийомних сімей; методичних рекомендацій Міністерства соціальної політики України, які визначають технологію кейс-менеджменту в роботі з прийомними сім'ями; наукових публікацій українських та зарубіжних дослідників з проблематики соціального супроводу прийомних сімей, адаптації дітей-сиріт у нових сімейних умовах, розвитку компетентностей фахівців соціальної роботи; матеріалів емпіричних досліджень, зокрема результатів аналізу моделей соціального супроводу, ролі центрів соціальних служб та сучасних викликів під час війни; статистичних даних Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби, міжнародних організацій UNICEF, SOS Children's Villages, Save the Children (2023–2025 pp.), що відображають тенденції у сфері захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання.

Для досягнення мети та виконання поставлених завдань застосовано комплекс методів. Використано теоретичні методи (аналіз наукових джерел) для виявлення сучасних концепцій і підходів до соціального супроводу прийомних сімей. Систематизація та узагальнення дали змогу інтегрувати теоретичні положення і практичний досвід. Контент-аналіз нормативно-правових документів і методичних рекомендацій необхідний для організації соціального супроводу. Порівняльний метод дав змогу зіставити різні моделі соціального супроводу (державна, партнерська, кейс-менеджмент, trauma-informed care, resilience-oriented) та визначити їхню ефективність у сучасних умовах. Структурно-функціональний підхід був використаний для аналізу діяльності ЦСС як ключових інституцій у реалізації послуг соціального супроводу прийомним сім'ям. Аналітичний підхід застосований для інтеграції новітніх методологій, зокрема Trauma-Informed Care (TIC), Resilience-Oriented Practice.

Результати дослідження. Інститут прийомної сім'ї в Україні виконує ключову роль у забезпеченні права дитини на виховання у сімейному середовищі, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав дитини та національним пріоритетам деінституціалізації. У правовому полі прийомна сім'я розглядається як сім'я, яка добровільно бере на виховання і спільне проживання від однієї до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з можливістю продовження перебування дитини після 18 років у разі навчання у закладі освіти (Постанова КМУ № 565, 2002/2025). Ця форма відрізняється від дитячого будинку сімейного типу як за статусом батьків, так і за механізмами фінансової підтримки, що спрямована передусім на забезпечення потреб дитини (харчування, одяг, освіта, медична допомога) та збереження передбачених законодавством пільг для такої категорії дітей. Водночас діяльність прийомних батьків не є професією у вузькому сенсі, а отже, не оплачується як трудова функція; держава компенсує витрати на дитину через цільову підтримку. Таке поєднання соціальних гарантій і сімейного виховного середовища розглядається як оптимальна альтернатива інтернатним формам догляду.

Нормативні засади створення прийомних сімей формувалися поступово: від експериментальних постанов Кабінету Міністрів наприкінці 1990-х років до ухвалення базових законодавчих актів на початку 2000-х років, включно з «Положенням про прийомну сім'ю» (Постанова КМУ № 565, 2002/2025), ЗУ «Про охорону дитинства» (2001) та конкретизацією процедур влаштування дітей, обов'язків сторін і підстав припинення функціонування прийомної сім'ї (Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України № 3357, 2009). Рішення про надання сім'ї статусу «прийомної» ухвалює місцевий орган виконавчої влади, з яким укладається договір про влаштування дитини (дітей) та визначаються

правила взаємодії. Відбір кандидатів ґрунтується на вимогах до дієздатності, стану здоров'я, відсутності судимостей за визначений перелік злочинів, проходженні навчання для прийомних батьків, наявності стабільного місця проживання та достатнього сукупного доходу. Окремо регламентовано перелік обставин, що унеможливають набуття статусу прийомних батьків (зокрема, залежності, психіатричні протипоказання, насильницька поведінка, конфлікт інтересів з найкращими інтересами дитини).

Функціональне призначення прийомної сім'ї включає щонайменше три взаємопов'язані блоки: реабілітаційний (відновлення чи покращення психофізичного стану дитини після травматичного досвіду), адаптаційний (підтримка в пристосуванні до нового сімейного мікроклімату та соціальних ролей) і виховний (розвиток соціальних компетентностей, моральних орієнтирів і життєвих цілей дитини). Відповідно, очікувані результати охоплюють формування відчуття безпеки та довіри, стабілізацію емоційного стану, розбудову навичок соціальної взаємодії та поступову інтеграцію у громаду.

Роль фахівця із соціальної роботи є визначальною на всіх етапах: від добору й навчання кандидатів у прийомні батьки до супроводу сім'ї в період адаптації дитини. Навчання фокусується на усвідомленому прийнятті відповідальності та опануванні знань про вікові особливості розвитку (дошкільний, молодший шкільний, підлітковий, юнацький етапи) і типові завдання кожного періоду (природно-культурні, соціально-культурні, соціально-психологічні). Критично важливою є готовність до постійної співпраці з мультидисциплінарною командою (психолог, педагог, сімейний лікар, юрист), що мінімізує ризик повторної травматизації та підтримує сталість виховного середовища.

Поточні виклики для розвитку інституту прийомної сім'ї зумовлені як системними, так і контекстуальними факторами, а саме: складністю документаційних процедур і тривалими строками розгляду, відсутністю єдиної автоматизованої системи керування випадком, регіональною нерівномірністю якості послуг, високими вимогами до кандидатів і низькою толерантністю до помилок у практиці окремих служб, суспільними уявленнями та стигматизацією, що стримують готовність громадян брати на себе відповідальність. В умовах війни до цього додаються ризики переміщення, збої у функціонуванні інституцій, ускладнення міжвідомчої координації та зростання потреб у психологічній підтримці як дітей, так і дорослих.

Однак, як показують практика і досвід, прийомна сім'я довела свою ефективність як гуманна та результативна альтернатива інституційному догляду. Водночас стабільність і якість цієї форми безпосередньо залежать від професійного соціального супроводу на всіх етапах влаштування дитини, міжвідомчої взаємодії та послідовної державної політики підтримки сімейного виховання. Враховуючи все це, розглянемо далі теоретико-методичні засади соціального супроводу прийомних сімей.

Соціальний супровід прийомних сімей (СС) в українській системі соціальної політики визначається як комплексна, безперервна, адресна соціальна послуга, спрямована на збереження сімейної форми виховання та забезпечення найкращих інтересів дитини. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019), СС належить до базових соціальних послуг і передбачає надання допомоги всім членам прийомної сім'ї, враховуючи потреби як батьків, так і дитини. Вперше на законодавчому рівні було закріплено концепцію сім'ї як цілісного отримувача послуги, що дало змогу перейти від патронажної логіки контролю до ресурсно-орієнтованої моделі підтримки.

Нормативно-правове забезпечення СС складається з таких ключових документів: Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» від 23 вересня 2009 року № 3357; Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування» від 11 серпня 2017 року № 1307; Кодекс етики соціального працівника, затверджений Наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України від 9 вересня 2005 року № 1965.

Основна мета соціального супроводу – створити сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини, стабілізації сімейного мікросередовища та підтримки батьків у виконанні виховної функції. Завдання СС у контексті діяльності ЦСС охоплюють (Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, 2017/2022):

- регулярну оцінку потреб сім'ї та планування індивідуальної траєкторії допомоги;
- координацію соціальних, психологічних, медичних і освітніх послуг;
- формування партнерських взаємин між соціальним працівником і прийомними батьками;
- організацію освітніх заходів і тренінгів для розвитку батьківських компетентностей;
- надання правової, психологічної та матеріальної підтримки за потреби;
- підготовку дітей до самостійного життя, професійної орієнтації та соціалізації.

Вітчизняні дослідження виділяють три такі ключові функції СС: профілактична, що передбачає попередження можливих ризиків повернення дитини до інтернатного догляду або повторної травматизації;

підтримувальна, орієнтована на підвищення батьківських компетентностей, розвиток навичок виховання й керування кризовими ситуаціями; реабілітаційна – психосоціальна адаптація дитини до нових умов проживання, розвиток емоційної стабільності та формування довірчих стосунків (Яременко та ін., 2000; Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, 2003).

Сьогодні у практиці ЦСС (Соціальний супровід сімей, 2025; Місце центру соціальних служб в технології соціального супроводу прийомних сімей, 2024) дедалі ширше застосовуються інноваційні методики, що підвищують ефективність підтримки прийомних сімей.

1. Кейс-менеджмент (Case Management). Це технологія, яка передбачає індивідуалізований підхід до кожної сім'ї та координацію роботи мультидисциплінарної команди (соціальний працівник, психолог, педагог, юрист, медик). Соціальний працівник виступає координатором ресурсів, організовує доступ до послуг і забезпечує їх узгодженість. Застосування кейс-менеджменту довело ефективність у стабілізації сімейних стосунків, розвитку батьківських навичок і профілактиці конфліктів у сім'ї (Кейс-менеджмент, 2025; Спільно до нових послуг, 2021).

2. Trauma-Informed Care (TIC) (Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services, 2014). Підхід, який враховує досвід травматичних подій дитини та спрямований на мінімізацію тригерів і створення безпечного середовища. Ключовим принципом TIC є зміщення фокусу з питання «Що з тобою сталося?» на «Що з тобою відбувається зараз?». В умовах війни цей підхід набув особливого значення, адже понад 60% дітей у прийомних сім'ях мають досвід психологічної травми, а 74% фахівців ЦСС уже знайомі з основами TIC, але лише 28% почуваються достатньо компетентними для його впровадження на практиці (Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні, 2024).

3. Резилієнтний підхід (Resilience-Oriented Practice) (Психічне здоров'я та резилієнтність особистості, 2025). Спрямований на розвиток психологічної стійкості прийомної сім'ї та формування посттравматичного зростання дитини. Фахівець допомагає батькам і дітям виявляти наявні ресурси, навчатися долати труднощі та перетворювати їх на позитивний досвід. Цей підхід активно застосовується в міжнародній практиці та поступово інтегрується в діяльність українських ЦСС (Комплексна соціальна послуга з формування життєстійкості, 2025).

Маємо зазначити, що ефективний соціальний супровід прийомних сімей потребує системного, мультидисциплінарного та ресурсно-орієнтованого підходу. Актуальними стають інноваційні моделі, які поєднують кейс-менеджмент, TIC, resilience-oriented практики, що дає змогу створити гнучкі індивідуальні стратегії підтримки сімей у складних життєвих обставинах.

Соціальний супровід прийомних сімей у практиці ЦСС в Україні реалізується через поєднання державних стандартів, локальних практик та сучасних міжнародних підходів. Дослідження показує, що за останні 10 років відбувся перехід від переважно патерналістської моделі надання допомоги до партнерської, яка передбачає залучення ресурсів сім'ї, громади та мультидисциплінарної команди фахівців. Розглянемо далі особливості кожної з моделей соціального супроводу.

1. Державна (патерналістська) модель (Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, 2017/2022).

Сутність: ЦСС виступає основним контролюючим суб'єктом, який визначає проблеми, ухвалює рішення й моніторить виконання вимог.

Роль сім'ї: пасивний отримувач послуг.

Особливості: стандартизований перелік послуг; орієнтація на формальну звітність; мінімальна увага до емоційного добробуту дитини; рішення щодо плану супроводу ухвалюються переважно фахівцями ЦСС без урахування думки батьків.

Проблеми реалізації: перевантаженість соціальних працівників (у середньому 1 фахівець на 65–80 сімей, за даними Мінсоцполітики, 2024), низька гнучкість системи й недостатня персоналізація допомоги.

2. Партнерська (інтегрована) модель.

Сутність: сім'я розглядається як активний учасник процесу; супровід будується на основі взаємної довіри та спільної відповідальності.

Роль соціального працівника: координатор, консультант, фасилітатор.

Особливості: формування індивідуального плану супроводу з урахуванням ресурсів і потреб сім'ї; активна міжвідомча співпраця (освіта, медицина, служби у справах дітей, громадські організації); включення психологічної, педагогічної, медичної та правової допомоги.

Результати: за даними дослідження Мінсоцполітики (2024), у сім'ях, що отримували послуги на основі партнерської моделі, рівень успішної адаптації дітей на 27% вищий, ніж у тих, які отримували супровід за класичною схемою (Котик та ін., 2024).

3. Модель кейс-менеджменту (Case Management) (Кейс-менеджмент, 2025; Спільно до нових послуг, 2021).

Сутність: це індивідуалізований підхід, який передбачає координацію всіх доступних ресурсів для сім'ї.

Етапи реалізації:

- 1) оцінка потреб дитини та сім'ї;
- 2) розробка індивідуального плану з конкретними цілями;
- 3) координація ресурсів та підключення мультидисциплінарної команди;
- 4) моніторинг і адаптація плану на основі змінних обставин.

Особливості: персоналізований супровід на всіх етапах; активне залучення сім'ї до ухвалення рішень; регулярний моніторинг прогресу (Сімейно орієнтована соціальна робота, 2010; Mustafayev, 2024).

Ефективність: дослідження UNICEF (2023) показує, що застосування кейс-менеджменту скорочує ризик повторного вилучення дитини на 35% у перші два роки після влаштування.

4. Trauma-Informed Care (TIC) – травма-орієнтований підхід (Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services, 2014).

Сутність: підхід, що визнає вплив травматичного досвіду на поведінку, емоції та розвиток дитини.

Основні принципи ТІС: безпека (створення стабільного, передбачуваного середовища); довіра (прозорість і повага до дитини та сім'ї); співпраця (партнерство між батьками, дітьми й фахівцями); розвиток ресурсів (підтримка сильних сторін дитини та сім'ї).

Статистика: за даними дослідження Інституту сімейної політики та представництва ЮНІСЕФ в Україні (2024), понад 60% дітей у прийомних сім'ях пережили травматичні події і лише 28% фахівців ЦСС почуваються компетентними для повного впровадження ТІС, що підтверджує потребу в розширенні навчальних програм (Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні, 2024).

5. Resilience-Oriented Practice – підхід до розвитку психологічної стійкості (Комплексна соціальна послуга з формування життєстійкості, 2025).

Сутність: модель, спрямована на формування психологічної стійкості дитини та сім'ї, підтримку їхньої здатності адаптуватися, відновлюватися й зростати після травматичного досвіду.

Інструменти: групові заняття для дітей, тренінги для батьків, індивідуальні консультації, соціально-психологічні програми (Психічне здоров'я та резильєнтність особистості, 2025).

Результати: за даними дослідження SOS Children's Villages, використання resilience-oriented практик сприяло покращенню емоційного стану дітей у 73% випадків, а рівень тривожності знизився в середньому на 41% (Право на смію, 2025).

Аналіз моделей свідчить про те, що найбільш ефективними для України є інтегровані та ресурсно-орієнтовані підходи: кейс-менеджмент, trauma-informed care та resilience-oriented практики. Вони створюють умови для комплексної, персоналізованої підтримки прийомних сімей, підвищують психологічну стабільність дітей і якість взаємодії в сім'ї.

Розглядаючи методичну складову частину реалізації послуги соціального супроводу, маємо наголосити і на проблемах впровадження сучасних моделей СС, адже, попри нормативне забезпечення, існують суттєві бар'єри у впровадженні інноваційних технологій, як-от недостатня підготовка фахівців та обмеженість програм підвищення кваліфікації; відсутність єдиних стандартизованих інструментів оцінювання потреб прийомних сімей; регіональні диспропорції у доступі до ресурсів і якісних соціальних послуг; високий рівень професійного вигорання серед працівників ЦСС (47% за даними Мінсоцполітики, 2024); обмеженість фінансування програм супроводу та дефіцит фахівців соціальної роботи, психологів, підготовлених до роботи з травмою.

Центри соціальних служб (ЦСС) є ключовими суб'єктами у системі забезпечення прав дітей, позбавлених батьківського піклування, і виконують провідну роль у наданні соціальних послуг прийомним сім'ям. Їхня діяльність регулюється Законом України «Про соціальні послуги» (2019), Постановою КМУ «Про затвердження Положення про центри соціальних служб» від 1 червня 2020 року № 896 (Постанова КМУ № 479, 2020/2025) та іншими нормативними актами (Наказ Мінсоцполітики № 1307, 2022/2025), які визначають функції, завдання та стандарти надання допомоги.

Згідно з чинним законодавством, ЦСС здійснюють комплексний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, що включає (Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту № 3357, 2009; Постанова КМУ № 479, 2020/2025):

- оцінку потреб дитини та сім'ї за уніфікованими методиками;
- розроблення індивідуального плану соціального супроводу, який враховує психологічні, освітні, медичні та соціальні аспекти;
- організацію доступу до послуг (психологічних, педагогічних, медичних, юридичних, освітніх);
- координацію міжвідомчої взаємодії (служби у справах дітей, органи опіки, заклади освіти, медичні установи, НУО);

- підтримку під час кризових ситуацій (насильство, втрата роботи, переїзд, розлучення, конфлікти в сім'ї);

- моніторинг стану адаптації дитини у прийомній сім'ї та своєчасне коригування плану супроводу.

Важливою складовою частиною є просвітницька та навчальна робота з прийомними батьками: організація тренінгів, груп підтримки, консультацій і семінарів щодо виховання дітей, що пережили травматичний досвід (Місце центру соціальних служб в технології соціального супроводу прийомних сімей, 2024).

Повномасштабне вторгнення суттєво змінило умови роботи ЦСС і створило нові виклики й завдання для системи соціального супроводу:

- зростання навантаження на фахівців ЦСС: за даними Національної соціальної сервісної служби (2024), кількість дітей, які потребують влаштування в сім'ю, зросла на 38% порівняно з довоєнним періодом;

- переміщення сімей: у багатьох регіонах зафіксовано масову міграцію прийомних сімей у безпечніші області, що потребує повторної оцінки потреб і налагодження нових механізмів взаємодії;

- психологічне виснаження батьків і дітей: дослідження SOS Children's Villages Ukraine (2024) показало, що 72% прийомних батьків повідомляють про підвищений рівень стресу та емоційного вигорання, а 54% дітей мають симптоми тривожності або ПТСР (Право на сім'ю, 2025);

- обмеженість ресурсів: значна частина ЦСС працює в умовах недофінансування, нестачі кваліфікованих ФСР, психологів і високого рівня кадрової плинності.

Відповідно до плану Мінсоцполітики та UNICEF (2024–2025), запроваджується низка інновацій для підвищення ефективності роботи ЦСС:

- цифровізація кейс-менеджменту, впровадження єдиної електронної бази даних для моніторингу потреб прийомних сімей і дітей, що дає змогу відстежувати динаміку випадку в режимі реального часу;

- розширення програм підготовки фахівців, проведення навчальних модулів із сучасних технологій супроводу: Trauma-Informed Care (TIC), resilience-oriented практики;

- міжвідомча інтеграція, активна співпраця ЦСС з громадами, освітніми установами, медичною системою та міжнародними гуманітарними організаціями для мобілізації ресурсів;

- розвиток системи супервізії, введення механізмів регулярної психологічної підтримки фахівців ЦСС для профілактики професійного вигорання.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що Центри соціальних служб є стратегічним елементом системи захисту прав дітей та розвитку прийомних сімей в Україні. Вони забезпечують координацію міжвідомчої роботи, надають доступ до ресурсів і формують безпечне середовище для дитини. Водночас високе навантаження, обмеженість фінансування та наслідки війни вимагають від ЦСС інноваційного підходу до організації супроводу. Ефективне впровадження кейс-менеджменту, TIC, resilience-oriented практик може стати ключем до підвищення якості підтримки сімей та інтеграції дітей у стабільне середовище.

Обговорення результатів. Отримані результати свідчать про трансформацію системи соціального супроводу прийомних сімей в Україні: від патерналістської моделі до ресурсно-орієнтованої, партнерської. Аналіз наукових джерел, законодавчих актів та практики центрів соціальних служб показує, що ефективна підтримка прийомних сімей можлива лише за умови комплексного, індивідуалізованого підходу, який враховує психологічні, освітні, медичні, правові та соціальні потреби як дітей, так і батьків.

У сучасних умовах, зумовлених наслідками повномасштабної війни, ключові проблеми у сфері соціального супроводу загострилися: зростання кількості дітей, які потребують сімейного виховання (понад 62 000 станом на 2024 рік (Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні, 2024)); дефіцит прийомних сімей – 2 789 прийомних сімей, в яких виховуються 5 294 дитини, з них 1 357 рідних або усиновлених (Добромільський, 2025); високе навантаження на фахівців центрів соціальних служб – у середньому 35 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на одного працівника, що ускладнює надання якісних, персоналізованих послуг; емоційне виснаження прийомних батьків та дітей.

Отже, обговорення результатів дослідження свідчить про те, що система соціального супроводу прийомних сімей в Україні перебуває на етапі активної трансформації. Попри наявність ефективних пілотних програм, ключові завдання на найближчі роки полягають у масштабуванні сучасних моделей, забезпеченні рівного доступу до якісних послуг у всіх регіонах, підвищенні кваліфікації фахівців і створенні комплексної системи міжвідомчої взаємодії.

Висновки. Соціальний супровід прийомних сімей є стратегічним напрямом діяльності центрів соціальних служб (ЦСС) та важливою умовою реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей. Він забезпечує створення стабільного сімейного середовища, сприяє адаптації дітей та підвищує ефективність сімейних форм виховання.

В Україні спостерігається перехід від патерналістської до ресурсно-орієнтованої моделі супроводу, що передбачає партнерські відносини між соціальними працівниками та сім'ями, активне залучення громади та координацію мультидисциплінарної підтримки.

Дослідження підтверджує, що найбільш результативними є сучасні інтегровані моделі соціального супроводу, як-от кейс-менеджмент, Trauma-Informed Care (TIC) та resilience-oriented практики. Вони забезпечують персоналізований підхід, розширюють ресурси сім'ї та покращують психологічну стійкість дітей і батьків.

В умовах повномасштабної війни система соціальної підтримки стикається з новими викликами, а саме: зростанням кількості дітей, що потребують сімейного виховання, дефіцитом прийомних сімей, надмірним навантаженням на фахівців ЦСС та емоційним виснаженням прийомних батьків. Ключовими проблемами також залишаються нерівномірний доступ до послуг у різних регіонах, обмежене фінансування, дефіцит кваліфікованих фахівців та низька інтегрованість сучасних практик у національну систему соціальної підтримки.

Перспективи розвитку системи соціального супроводу прийомних сімей в Україні передбачають масштабування протоколу впровадження TIC на національному рівні; розвиток єдиної електронної платформи моніторингу прийомних сімей; розширення мережі програм підготовки та супервізії соціальних працівників; посилення партнерства між ЦСС, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, громадськими організаціями та міжнародними інституціями.

Розбудова ефективної системи соціального супроводу вимагає комплексного підходу, що поєднує державну підтримку, професійну компетентність фахівців, інноваційні методики та міжвідомчу співпрацю. Саме інтеграція сучасних технологій супроводу та міжнародних практик дасть змогу підвищити якість послуг і створити сприятливе середовище для всебічного розвитку дітей.

Література

Добромільський П. В Україні можуть бути усиновлені 15 тисяч дітей-сиріт. *Укрінформ*. 26.02.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3964372-v-ukraini-mozut-buti-usinovleni-15-tisac-ditejsirit.html> (дата звернення: 25.07.2025).

Кейс-менеджмент, соціальний супровід клієнта. Уроки зменшення ризику. *Альянс громадського здоров'я*. URL: <https://profilhealth.org.ua/uk/lessons/186> (дата звернення: 25.07.2025).

Комплексна соціальна послуга з формування життєстійкості. 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K-962dDAu74> (дата звернення: 25.07.2025).

Котик Л., Козюпа М., Громова Є., Борисевич Т., Гриценко М. Особливості освітнього процесу в умовах воєнного стану. *БО «Благодійний фонд «РОКАДА»*. 2024. URL: https://rokada.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/osoblyvosti_osvitnoho_protseesu_v_umovakh_voiennoho_stanu_vyklyky.pdf (дата звернення: 28.07.2025).

Місце центру соціальних служб в технології соціального супроводу прийомних сімей. *Освітній портал Education.ua*. 2024. URL: <https://www.education.ua/blog/49120> (дата звернення: 02.08.2025).

Mustafayev I. The role of case management in social work. *Scientific Collection "InterConf"* (195), 2024. С. 82–88. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5792> (дата звернення: 28.07.2025).

Національна соціальна сервісна служба України: Публічний звіт Голови Нацсоцслужби за 2024 рік. Київ: НСССУ, 2024. 31 с. URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%202024.pdf> (дата звернення: 30.07.2025).

Право на сім'ю: усунення системних прогалин – підтримка реформ системи захисту дітей в Албанії, Білорусі, Вірменії, Північній Македонії та Україні: підсумковий звіт. Київ: МБО БФ «СОС Дитячі містечка» Україна, 2025. 134 с. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2025/02/final-report-based-on-the-results-of-the-sociological-survey.pdf> (дата звернення: 28.07.2025).

Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування: Наказ Міністерства соціальної політики України від 8 серпня 2017 року № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17> (дата звернення: 18.08.2025).

Психічне здоров'я та резильєнтність особистості: колективна монографія / за заг. ред. Г. Пріба, Л. Бегези. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2025. 392 с.

Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти: конспект лекцій / за ред. В. Кузьмінського, С. Лукашова. Київ: Молодь, 2010. 128 с. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1443105432.pdf> (дата звернення: 28.07.2025).

Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні. *Представництво ЮНІСЕФ в Україні*. 2024. 148 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf (дата звернення: 28.07.2025).

Соціальний супровід сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wQ7W8xGtWTE> (дата звернення: 25.07.2025).

Спільно до нових послуг. Керівництво з впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. *Ведення випадку та міжвідомча взаємодія*: посібник. Ч. 2 / О. Дащаківська, С. Стельмах, К. Максименко. Київ, 2021. 72 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/12711/file/Spilno_posibnyk_2_casemanagement.pdf (дата звернення: 28.07.2025).

Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу: збірник методичних матеріалів / авт. кол. Г. Бевз, А. Капська, Н. Комарова та ін. Київ: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 188 с.

Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services. Treatment Improvement Protocol (TIP) Series 57. Rockville, MD : Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2014. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207195> (дата звернення: 28.07.2025).

Яременко О., Комарова Н., Волинець Л., Пеша І. Створення та функціонування прийомних сімей: навч. посіб. Київ: УІСД, 2000. 128 с.

Social support of foster families as a field of activity of social service centers: from theory to reality

Poliovyk Olha

*PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor at the Department
of Psychology and Social Work*

*Separate Subdivision of the Higher Educational Institution «Open International University
of Human Development "Ukraine" Khmelnytskyi Institute of Social Technologies, Khmelnytskyi, Ukraine*

The article presents the results of a study on modern approaches to the social support of foster families as a key area of activity for Social Service Centers (SSC). The relevance of the issue is substantiated in the context of the growing number of children deprived of parental care, a problem that has intensified under the conditions of full-scale war. As of 2024, approximately 62,000 children in Ukraine require family-based care, while only about 2,789 foster families are functioning, raising 5,294 children. This situation reflects a critical shortage of family-based care options and highlights the need to improve the system of social support. The purpose of the article is to define the content, principles, and effective models of social support for foster families, analyze the activities of SSCs, and outline prospects for their development. The methodological basis of the study includes an analysis of Ukrainian legislation, systematization of scientific sources, content analysis of SSC practices, comparative analysis of social support models, and integration of modern international approaches such as case management, Trauma-Informed Care (TIC), and resilience-oriented practices.

The article reveals the specific features of organizing social support for foster families in Ukraine, provides a classification of the main models, and identifies their strengths and weaknesses. It highlights the role of Social Service Centers in ensuring access to comprehensive support, coordinating interagency cooperation, and implementing innovative approaches. It is argued that effective support requires a resource-oriented, multidisciplinary, and personalized approach, based on partnership between professionals and families.

The study concludes that the development of the social support system in Ukraine requires scaling up innovative models at the national level, creating a unified electronic platform for monitoring foster families, enhancing the qualifications of professionals, and strengthening interagency collaboration.

Keywords: social support, foster family, Social Service Centers, case management, Trauma-Informed Care, resilience-oriented practices.

References

Dobromilskyi, P. (2025, February 26). V Ukraini mozhut buty usynovleni 15 tysiach ditei-syrit [In Ukraine, 15,000 orphans may be adopted]. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3964372-v-ukraini-mozut-buti-usinovleni-15-tisac-ditejsyrit.html> [in Ukrainian].

Keis-menedzhment, sotsialnyi suprovid kliienta. Uroky zmenshennia ryzyku [Case management and client social support: Risk reduction lessons]. *Alians hromadskoho zdorovia – Alliance for Public Health*. Retrieved from <https://profihealth.org.ua/uk/lessons/186> (25.07.2025) [in Ukrainian].

Kompleksna sotsialna posluha z formuvannia zhyttiistiki [Comprehensive social service for resilience building]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=K-962dDAu74> (25.07.2025) [in Ukrainian].

Kotyk, L., Koziupa, M., Hromova, Y., Borysevych, T., & Hrytsenko, M. (2024). Osoblyvosti osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu [Features of the educational process during martial law]. *BO "Blahodiinyi fond "ROKADA" – Rokada Charity Fund*. Retrieved from https://rokada.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/osoblyvosti_osvitnoho_protsesu_v_umovakh_voiennoho_stanu_vyklyky.pdf [in Ukrainian].

Mistse tsentru sotsialnykh sluzhb v tekhnologii sotsialnoho suprovodu pryiomnykh simei [The role of social service centers in the technology of social support for foster families]. *Osvitnii portal Education.ua 2024 – Educational Portal Education.ua 2024*. Retrieved from <https://www.education.ua/blog/49120> [in Ukrainian].

Mustafayev, I. (2024). The role of case management in social work. Scientific Collection "InterConf" (195), 82–88. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5792>.

Natsionalna sotsialna servisna sluzhba Ukrainy [National Social Service of Ukraine] (2024). *Publichnyi zvit Holovy Natssotssluzhby za 2024 rik* – Public report of the Head of the National Social Service of Ukraine for 2024. Retrieved from <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%202024.pdf> [in Ukrainian].

Pravo na simiu: usunennia systemnykh prohalyv – pidtrymka reform systemy zakhystu ditei v Albanii, Bilorusi, Virmenii, Pivnichnii Makedonii ta Ukraini [The right to a family: Eliminating systemic gaps — Supporting reforms in the child protection system in Albania, Belarus, Armenia, North Macedonia, and Ukraine]. Pidsumkovyi zvit – Final report. Kyiv. Retrieved from <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2025/02/final-report-based-on-the-results-of-the-sociological-survey.pdf> [in Ukrainian].

On Approval of the State Standard of Social Support for Families Raising Orphans and Children Deprived of Parental Care (2017). Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy – Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 1307. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17> [in Ukrainian].

Prib, H., & Begeza, L. (Eds.). (2025). *Psykhichne zdorovia ta rezylentnist osobystosti* [Mental health and personality resilience]: a collective monograph. Kyiv [in Ukrainian].

Kuzminskyi, V., & Lukashov, S. (Eds.). (2010). *Simeino oriietovana sotsialna robota: praktychni aspekty* [Family-oriented social work: Practical aspects]. Kyiv. Retrieved from <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1443105432.pdf> [in Ukrainian].

UNICEF Ukraine (2024). *Sytuatsiyni analiz stanovyscha ditei v Ukraini* [Situation analysis of children in Ukraine]. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf [in Ukrainian].

Sotsialnyi suprovid simei, yaki vykhovuiut ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [Social support for families raising orphans and children deprived of parental care]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=wQ7W8xGtWTE> [in Ukrainian].

Dashakivska, O., Stelmakh, S., & Maksymenko, K. (2021). *Spilno do novykh posluh. Kerivnytstvo z vprovadzhennia sotsialnykh posluh dlia simei z ditmy v hromadakh* [Together for New Services: Guidelines for Implementing Social Services for Families with Children in Communities]. *Vedennia vypadku ta mizhvidomcha vzaiemodiiia – Case Management and Interagency Cooperation*. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/12711/file/Spilno_posibnyk_2_casemanagement.pdf [in Ukrainian].

Bevz, H., Kapska, A., Komarova, N., et al. (2003). *Tekhnologii stvorennia ta funktsionuvannia pryiomnykh simei, dytiachykh budynkiv simeinoho typu* [Technologies for creating and supporting foster families and family-type children's homes]. Kyiv [in Ukrainian].

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2014). *Trauma-informed care in behavioral health services* (Treatment Improvement Protocol Series 57). Rockville, MD. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207195>.

Yaremenko, O., Komarova, N., Volynets, L., & Piesha, I. (2000). *Stvorennia ta funktsionuvannia pryiomnykh simei* [Creation and functioning of foster families: A textbook for state employees]. Kyiv [in Ukrainian].



Received: August 29, 2025
Accepted: September 17, 2025
Published: October 21, 2025